
ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST ЎТМИШГА НАЗАР

Азаматова Гулмира Байирбековна,
Жиззах политехника институти Ўзбекистон тарихи ва
ижтимоий фанлар кафедраси ассистенти

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИ МИГРАЦИЯСИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2019-2-5>

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистонда аҳоли миграцияси ва ривожланиш босқичлари, миграция жараёнларининг бугунги кундаги динамикаси ва миграция сальдоси ёритилган. Шунингдек, республикамизда ички миграция жараёнлари таҳлил қилиниб, уни ҳуқуқий тақомиллаштириш юзасидан тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: Ўзбекистонда миграция, миграция оқими, мигрант, аҳоли миграцияси, ички миграция, ташқи миграция, ноқонуний миграция, пул ўтказмалари, аҳоли ўсиши, миграция жараёнлари, ташкилий миграция, мигрантлар жинси.

Азаматова Гулмира Байирбековна,
Ассистент кафедры истории и общественных
наук Узбекистана, ЖизПИ

РАЗВИТИЯ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В статье освещены вопросы миграции населения и этапы его развития в Узбекистане, динамика процессов миграции сегодняшнего дня и миграционный баланс. Также были проанализированы в республике и даны рекомендации по поводу его юридического улучшения.

Ключевые слова: Миграция в Узбекистане, миграционное направление, мигрант, миграция населения, внутренняя миграция, внешняя миграция, незаконная миграция, денежные переводы, рост населения, процессы миграции, организационная миграция, пол мигрантов.

Azamatova Gulmira,
Assitant of History and Social Sciences
of Uzbekistan, JizPI

DEVELOPMENT OF POPULATION MIGRATION IN UZBEKISTAN DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

The article describes stages of migration and development in Uzbekistan, current trends in migration processes and migration balance. As well as analysis of internal migration processes in the country and recommendations on its legal perfection.

Key words: Migration in Uzbekistan, migration flow, migrant, population migration, internal migration, unlawful migration, money remittances, population growth, migration processes, organizational migration, migrant sex.

Бугунги глобаллашув жараёнида миграция масаласи тобора долзарблик касб этиб бормоқда. Инсониятнинг бутун тараққиёти давомида миграцион жараёнлар жаҳоннинг демографик манзараси шаклланишида ўз таъсирини кўрсатиб келган. Дунё аҳолисининг маълум бир қисми, ҳар хил таъсирлар натижасида иш ва яшаш жойини алмаштириб туради. Бу омил миграция деб аталиб, у бир пайтнинг ўзида ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, диний ва экологик характерга эга. Миграция (лот. *Migratio*- кўчман, жойимни ўзгартираман) - аҳолининг бир жойдан иккинчи жойга кўчишини англатади[1]. Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, миграция жараёни муайян вақтларда кучайиб- пасайиш тенденциясига эга бўлиб, маълум ҳудуд, мамлакат, минтақа ижтимоий ҳаётига ўзининг ижобий, салбий, керак бўлса сиёсий таъсирини ўтказди.

XXI асрда жамиятнинг энг катта бойлиги - "инсон", деб эътироф этилган бўлиб, унинг ривожланиш мақсади ҳам фуқароларнинг яшаш жойини, ҳаёт тарзини эркин танлашини таъминлашдан иборат бўлиб бормоқда. Жамият ҳаётида кейинги йилларда рўй бераётган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар кўпгина амалий ва назарий муаммоларни, шу жумладан, аҳоли миграцияси ривожланишини илмий асосда ўрганишнинг нақадар муҳим ва долзарб эканлигини кўрсатмоқда. Бугунги кунда ер юзидаги ҳар 35 кишидан биттаси халқаро мигрантдир. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти маълумотида кўра, 2000 йилда жаҳон бўйича 174.8 миллион расмий мигрантлар рўйхатга олинган [2]. 2014 йилда бу кўрсаткич 214 миллион (жаҳон аҳолисининг 3,1%) ни ташкил этган. Улардан 48 % аёллар [3]. 2017 йилда халқаро мигрантлар сони эса, 244 миллионга етди. БМТ статистикасига кўра, ҳозирда дунё бўйлаб 260 миллионга яқин мигрантлар бор, ижтимоий жараён ҳисобланган миграциядаги ўсиш 2000 йилга нисбатан 49 фоизга ортган. Ва аҳолининг табиий ўсиши 23 фоизни ташкил этди. Натижада, миграциянинг дунё аҳолиси сонидаги улуши 2.8 фоиздан 3.4 фоизгача ошди. Чунки миграция жараёнларининг кўлами ўсиш тенденциясига эга бўлиб, унга тобора кўпроқ кишилар жалб этилмоқда. Бунинг асосий негизи аҳолининг оммавий миграцияси жаҳон ҳамжамятининг XX аср иккинчи ярмидаги ҳаётининг энг характерли ҳолатига айланди. Ҳозирги глобаллашаётган замонда аҳоли миграцияси жараёнлари муҳим аҳамият касб этади.

Аҳоли миграцияси - аҳолининг яшаш жойини ўзгартириши билан боғлиқ кўчиши. Аҳоли миграцияси аҳолининг муҳим муаммоларидан бири бўлиб, унга кишиларни мураккаб ижтимоий жараён сифатида қаралади. Аҳоли миграцияси аҳолини жойлашиши, ерни хўжалик жиҳатдан ўзлаштириш, ишлаб чиқарувчи кучларни ривожлантириш, ирқлар, тиллар ва халқларнинг пайдо бўлиши ва аралашиб кетиш жараёнлари билан боғлиқ. Ишлаб чиқаришни жойлаштиришдаги ўзгаришлар бевосита меҳнат ресурсларини ҳудудий қайта тақсимлаш эҳтиёжини келтириб чиқаради, бунга эса миграция ёрдамида эришилади. Йўналишига кўра

ташқи аҳоли миграцияси ва ички аҳоли миграцияси фарқланади. Ташқи аҳоли миграцияси мамлакатдан чиқиб кетиш (муҳожирилик), ички аҳоли миграцияси эса мамлакат доирасида, вилоят ва туманлараро яшаш жойининг ўзгариши [4]. Миграцияда иштирок этувчи кишилар эса мигрантлар дейилади. Маълум вақт давомида ҳудудга кўчиб келган ва кўчиб кетган кишилар сони ўртасидаги фарқ миграция сальдоси дейилади.

Халқаро майдонда миграция масаласи асосий эътибор қаратилаётган муаммолардан биридир. Бугунжаҳон Миграция Пактида мигрантлар иқтисодийни ривожлантириш воситаси сифатида эмас, балки инсон сифатида қабул қилиниши, уларнинг ҳуқуқлари муҳофаза этилиши ҳамда хавфсизлиги таъминланишига эътибор қаратилиши зарурлиги таъкидланган. Аммо, миграция жараёнларининг жадаллашувидан кўпинча ривожланаётган мамлакатларнинг ҳукуматлари ҳам манфаатдор бўлади. Чунки миграция воситасида кескин ижтимоий-иқтисодий ва демографик муаммолар бирмунча юмшатиlsa, мигрантлар томонидан ўз оилаларига юборадиган пул жўнатмалари эса миллий иқтисодийни ривожлантиришга қўшимча омил бўлади. Статистика маълумотларига кўра, мигрантлар томонидан 2018 йилга келиб жўнатилган маблағлар миқдори 600 миллиард АҚШ долларидан ортиб кетган ва бу пулнинг 450 миллиард доллари ривожланаётган давлатларга жўнатилганлигини эътиборга оладиган бўлсак, бунда инсон омили мавзуси, нафақат, иқтисодий, балки ижтимоий - сиёсий жиҳатдан ҳам ўта муҳимлигини таъкидлаш жоиз. Мигрантлар ва миграция иқтисодий ўсишга ҳисса қўшиш баробарида ҳаётнинг ижтимоий ва маданий соҳаларига ҳам таъсир кўрсатади. Бугун одамлар миграция туфайли ҳар хил миллат вакиллари, турли тилларда сўзлашадиган кишилар, ранг-баранг урф-одат, динларга ва яшаш тарзига эга кишилар билан кутилмаган мулоқотга киришмоқда. XXI аср бошларида, сайёрамизда 175 миллион аҳоли туғилган жойларидан бошқа юртларга кўчиб яшар экан. Бу жами дунё аҳолисининг 3 % ташкил қилади.[5].

Юқорида келтирилган маълумотларга асосан қайд этиш жоизки, тўхтовсиз равишда ўсиб бераётган аҳоли миграцияси миллий, ҳудудий, минтақавий ва глобал хусусиятларга эга жараён бўлганлиги учун Ўзбекистонда миграция жараёни қандай кечмоқда ва бунинг ортидан қандай ўзгаришлар юз беради? Аҳолининг миграцион жараёнлардаги иштирокини ўрганиш, республикада юз бераётган миграцияни таҳлил этиш мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистонда мустақиллик шарофати билан бозор муносабатларининг истиқболдаги ривожланиш йўли қилиб белгиланиши аҳоли миграцияси жараёнларида ўзига хос ўзгаришларни келтириб чиқарди. Илгари аҳоли кўчиб юришини келтириб чиқарувчи сабаблар қуйидаги кетма-кетликда: иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва экологик сабаблар кўринишида бўлган бўлса, 1991 йилдан кейин бу сабабларнинг юзга чиқиши йиллар ўтиши билан ўзгариб борди. Маълумки, собиқ иттифоқ парчаланиши арафасида Ўзбекистонда яшаётган кўпгина миллатларнинг тарихий ватанларига қайтиб кўчиб кетиши жараёни кучая бошлаган эди. Йиллар давомида ички миграция жараёнлари билан чекланган Ўзбекистонда мустақилликнинг дастлабки ўн йиллигида этник миграция жараёнлари ривожланди. Бунда асосан ўз Ватанига қайтиш иштиёқида бўлган (руслар 45-48 %, татарлар 16-17 %, украинлар 5-6 %, еврейлар 5-9 %, немислар 2-3 %) этник гуруҳларнинг эмиграцияси кузатилди[6]. Юқори миграцион жадаллик бутун республика бўйича 1991-1994 йиллар давомида юз бериб турди. Шунингдек,

бу даврда Ўзбекистонга кўчиб келувчилар ҳам, кўчиб кетувчилар ҳам кўп бўлган. 1991-1994 йиллар давомида мамлакатимизда ҳар йили 600 минг киши атрофида ўз яшаш жойини ўзгартириб турганлар.

1-жадвал.

**Ўзбекистонда аҳоли миграциясидаги ўзгаришлар
(1991-2018 йиллар)**

Йиллар	Ўзбекистон Республикаси		
	Кўчиб келганлар	Кўчиб кетганлар	Миграция сальдоси
1991	371054	401285	-30231
1992	349374	424086	-74712
1993	302440	356470	-54030
1994	221747	360661	-138914
1995	167829	256800	-88971
2000	145880	212472	-66592
2001	151842	229603	-77761
2002	152795	236127	-83332
2003	139695	232707	-93012
2004	147398	243490	-96092
2005	144778	246386	-101608
2006	144038	209227	-65189
2007	151172	214310	-63138
2008	149732	195836	-46104
2009	138077	187710	-49633
2010	139775	183858	-44083
2011	136565	184149	-47584
2012	169701	210653	-40952
2013	155084	189650	-34566
2014	145354	183916	-38562
2015	139280	168579	-29299
2016	141548	167796	-26248
2017	157149	175748	-18599
2018 (январь-сентябрь)	121, 700	134, 000	-12300

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

№ 2/2019

Ўзбекистонда аҳоли миграцияси ҳолатининг таҳлили шуни кўрсатадики, кейинги йиллардаги ўзгаришлар (1-жадвал), 2008 йилдан бошлаб кўчиб юривчилар сони (кўчиб келувчилар сони ҳам, кўчиб кетувчилар сони ҳам) йилдан йилга камайиб борди. 2013 йилда 2012 йилга нисбатан кўчиб кетувчилар сони 21,0 минг кишига, кўчиб келувчилар сони эса 14,7 минг кишига камайган. Миграция салдосида ҳам ўзгаришлар юз бериб, 2005 йилдаги 101,6 минг киши салдодан, 2013 йилда-33,8 минг киши сальдогача қисқарган[7]. Аҳолининг маълум бир ҳудудга кўчиб келиши ёки кўчиб кетиши жойлардаги аҳоли сонининг ўсиш динамикасига, аҳолини иш билан таъминлаш даражасига ўз таъсирини ўтказди. Шу билан биргаликда, минтақаларнинг ижтимоий-иқтисодий шароитлари аҳоли миграция кўрсаткичларини белгилаб берувчи омиллардан бири бўлиб ҳисобланади.

Бугун дунё миграциясида иштирок этаётганларнинг сони кескин ошиб бораётгани кузатар эканмиз, жумладан, мамлакатимизда 2018 йилнинг январь-сентябрь ойларларида Ўзбекистондан чет элга чиққан фуқаролар сони 10, 8 миллион кишини ташкил этган. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистикаси кўчмаси маълумотларига кўра, бу ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 2,1 баробарга кўп. Ҳамюртларимиз асосан (53, 4 фоиз ҳолатда) қўшни Қозоғистонга сафар қилишган. Ундан кейинги ўринларда Қирғизистон (22,2 фоиз), Тожикистон (11,6 фоиз) ва Россия (8,2 фоиз) га бормоқда. 10,8 миллионнинг атига 1,3 фоизи Туркияга, 0,6 фоизи Жанубий Кореяга, 0,3 фоизи эса БАА га йўл олган.

Ҳозирги кунда кўплаб хорижий мамлакатлар Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Россия, Жанубий Корея, Бирлашган Араб Амирликларига аҳоли миграциясининг ошиши сабабининг асосий омиллари ушбу мамлакатларда меҳнат ресурсларига бўлган талабнинг юқорилиги, нисбатан юқори маош олиш имкониятининг мавжудлиги, айниқса, тарихий омиллар таъсири ва барқарор давлатлараро алоқаларнинг йўлга қўйилгани, қолаверса, халқлари орасида руҳан яқинлик кўникмаларининг мавжудлиги, тил муаммосининг йўқлиги ҳам сабаб бўлади. Бундан ташқари, юртимиз фуқароларининг чет элларда ишлашга хоҳиши ҳам катта аҳамиятга эгаки, республика аҳолисининг Россия ва Қозоғистонга ноқонуний миграцияси юзага келгани бунинг исботи деса бўлади.

Шу билан бир қаторда, баъзан миграцияда туризм, курортга бориш, зиёрат каби моқимон қатновчилар ҳолати ҳам кузатилади. Ўзбекистондан ташқарига чиққанларнинг 6,1 миллион нафари (ёки 56,6 фоизи) қариндошларини кўриш учун, "ишлаб келайлик" деб чиқиб кетганлар 3,3 миллион нафарни (ёки 31,2 фоиз), "биз ҳам туристга ўхшаб саёҳат қилиб келайлик" деганлар эса 307 минг нафарни (ёки 2,8 фоиз) ни ташкил этган[8].

Аҳоли миграцияси ҳамма вақт барча давлатларда зарурий, обектив жараён бўлган. Бу жараённинг бошқарилиши жамият ижтимоий-иқтисодий, сиёсий барқарор ривожланишига таъсир кўрсатган. Яқин келажакда мигрантлар сонининг ошиши кузатилади экан, ижтимоий жараён кўлами кенгайишига ишсизлик, моддий ҳаёт тарзини яхшилашига ҳамда республикага келиб тушадиган валюта тушумларининг ўзига хос манба бўлиб қолиши ва ушбу маблағ ҳисобига янги иш жойлари барпо этишида фойдаланиш имконияти яратилади.

Юқоридakilардан келиб чиқиб шуни хулоса қилиш мумкинки, Ўзбекистоннинг аҳоли миграциясининг ўсишида унинг демографик кўрсаткичлари - аҳолининг юқори суръатларда ўсиши, ишчи кучи ресурсларининг умумий сонидан нафақат эркаклар балки, аёллар улушининг

юқорилиги бир томондан, уларнинг меҳнатсеварлиги, маълумоти даражаси юқорилиги бошқа томондан ажралиб туради. Иқтисодий глобаллашув кучайиб бораётган бугунги кунда инсон ресурслари ҳаракатининг шакл ва йўналишлари, бошқача айтганда, миграция оқими тобора жадал тус олмоқда. Албатта, кимдир замонавий билим эгаллаш, даволаниш учун хорижга йўл олади. Бошқа биров эса турмуш шароитини яхшилаш мақсадида мусофирчиликда юриб бўлса ҳам, сердаромад ишнинг бошини тутишга ҳаракат қилади. Ўзбекистон халқаро меҳнат бозорининг тўлақонли аъзоси сифатида миграция жараёнидан четда қолгани йўқ. Фуқароларимизнинг хорижда ишлаш, муайян касб ва ихтисослик бўйича чет эл тажрибаларини ўрганиш ҳуқуқи кафолатланган. Бугунги кунда аҳоли меҳнат миграцияси дунё иқтисодий ҳаётининг муҳим таркибий қисмларидан бирига айланди. Буни нафақат, иқтисодчилар айтиши пайтда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ҳам алоҳида эътироф этмоқда. Ташкилот вакиллари таъкидлашча, жаҳон иқтисодиёти борган сари меҳнаткаш-мигрантлар заҳматига узвий боғлиқ бўлиб қолмоқда. Миграция тараққиётга эллади, анги имкониятлар эшигини очади. Меҳнат ресурсларидан турли йўналишларда оқилона фойдаланиш жойларда иқтисодий ва ижтимоий шароитларнинг яхшиланишида муҳим ўрин тутди. Юртимизда фуқароларни хорижда уюшган ҳолда ишга жойлаштириш, уларнинг ҳуқуқлари ҳимоясини таъминлаш бўйича фаол иш олиб борилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 24 майдаги "Бандлик соҳасида давлат сиёсатини янада такомиллаштириш ва меҳнат органлари фаолияти самардорлигини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги 5052-сонли фармони[9]. ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июлдаги "Ўзбекистон республикасининг ташқи меҳнат миграция тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" ги ПҚ-3839 сонли қарори[10]. ҳам ушбу мақсадга қаратилгани билан аҳамиятлидир. Унда аҳолининг ташқи меҳнат миграциясини ташкил этиш тизимини ҳамда Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги аҳоли ташқи меҳнат миграцияси агентлиги фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар белгиланган. Аҳоли миграцияси юртимиз иқтисодиётига, айтиши пайтда улар ишлаётган мамлакатлар тараққиётига қўшаётган ҳиссаси катта. Ўз навбатида, чет мамлакатларда меҳнат қилаётган юрtdошларимизнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя этишга устувор аҳамият қаратилапти. Ҳозирги кунда аҳоли ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг фаол иштирокида ушбу соҳадаги ҳуқуқий асослар такомиллаштирилмоқда. Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳисобга олган ҳолда, кейинги йилларда ташқи меҳнат миграциясининг самарали тизимини таъминлаш борасида давлатимиз томонидан аниқ чора-тадбирлар белгиланди. 2018 йил 27 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Халқаро миграция ташкилотига аъзо бўлди. Шунингдек, парламентимиз томонидан яқинда "Халқаро миграция ташкилоти Конституциясини ратификация қилиш тўғрисида" ги қонун қабул қилинди. Аҳоли миграциясини масалаларини тартибга солиш, соҳанинг ҳуқуқий асосини янада такомиллаштириш, мавжуд муаммоларни бартараф этиш, чет элларда меҳнат фаолиятини олиб бораётган фуқароларимизнинг ҳуқуқларини ва ижтимоий кафолатларини таъминлаш, чет элга кетишдан олдин юрtdошларимизнинг касбий маҳоратини ошириш имкониятини яратишга

қаратилган бундай имкониятларнинг яратилиши, бир сўз билан айтганда, Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлашга, ташқи меҳнат миграциясининг самарали қонуний тизимини йўлга қўйишга замин туғдиради.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар

1. ru.wiktionary.org/wiki/Миграция].
2. International Migration Report 2002. New York: United Nations Population Division, Department of Economic and Social Affairs, 2002. P. 1.].
3. Глобальная миграция (откуда, кто и куда мигрирует). rosinvest.com/ acolumn / blog/jkh/ 557.html].
4. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти. Тошкент. 2000 йил. 874-875 бет.
5. Гулчеҳра Муродалиева. "Biznes Daily". Глобал миграция: тўкин ҳаёт ва даромад илжинида. 20.07.2018 йил. |
6. Maksakova L., Mamadalieva Kh. Uzbekistan: modern demographic trends// Demoscope Weekly. No.617-618.3-6 of November. M.: 2014.
7. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил статистик ахборотномаси. - Тошкент, 2018. - 179-б.
8. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил статистик ахборотномаси. - Тошкент, 2018. - 183-б.
9. Ўзбекистон Республикаси Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 24 майдаги "Бандлик соҳасида давлат сиёсатини янада такомиллаштириш ва меҳнат органлари фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги 5052-сонли фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июлдаги "Ўзбекистон республикасининг ташқи меҳнат миграция тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" ги ПҚ-3839 сонли қарори.